

ROZHOVORY S KRITICKÝMI INTELEKTUÁLMI

Michael Albert

Václav Bělohradský

Luboš Blaha

Martin Hartmann

Michael Hauser

Ladislav Hohoš

Marek Hrubec

Jan Keller

Pavol Dinka

BESY KAPITALIZMU

alebo

ZAČIATOK NOVEJ ÉRY?

Oskar Krejčí

Roman Michelko

Claus Offe

Jacob Dahl Rendtorff

William Robinson

David Schweickart

Ilona Švihlíková

Slavoj Žižek

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Edícia
pohľady za horizont

zv. 11

PAVOL DINKA

BESY KAPITALIZMU
ALEBO
ZAČIATOK NOVEJ ÉRY?

Copyright © Pavol Dinka, 2012

Cover design © Hana Fašungová

© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov

Fotografie: Archív a internetové stránky interviewovaných

© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsess@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Pavol Dinka: BESY KAPITALIZMU

ALEBO

ZAČIATOK NOVEJ ÉRY?

Vedecký redaktor: PhDr. Ľuboš Blaha, PhD.

Jazyková redaktorka: Alica Klobučníková

Obálka: Hana Fašungová

Sadzba: Hana Fašungová, fasungova@gmail.com

Tlač: Alfaprint

Knihu si môžete objednať na HYPERLINK „<mailto:vsess@stonline.sk>“
vsess@stonline.sk HYPERLINK <http://www.vsss.sk> www.vsss.sk

ISBN 978-80-8061-470-6

Michael Albert
Václav Bělohradský
Luboš Blaha
Martin Hartmann
Michael Hauser
Ladislav Hohoš
Marek Hrubec
Jan Keller
Oskar Krejčí
Roman Michelko
Claus Offe
Jacob Dahl Rendtorff
William Robinson – [Marek Hrubec, Patrik Eichler]
David Schweickart
Ilona Švihlíková
Slavoj Žižek – [Michael Hauser]

Obsah

Predslov	7
Participatívna ekonomika ako radikálna alternatíva (Michael Albert)	11
Globalizácia a obrat k identite: o európskych hodnotách (Václav Bělohradský)	35
Čaká nás ďalšia vojna, kým nájdeme spravodlivejší svet? (Ľuboš Blaha)	55
Paradoxy súčasného kapitalizmu (Martin Hartmann)	107
Sociálny štát je už minulosťou (Michael Hauser)	126
Ľavičiari sa inšpirujú svätým Pavlom (Slavoj Žižek – Michael Hauser)	148
Ľudia si sami určia svoje miesto vo svete (Ladislav Hohoš)	172
Autorita a autoritárstvo (Marek Hrubec)	209
Potrebuje nový model revolučnej transformácie (William Robinson – Marek Hrubec, Patrik Eichler)	223
Tunel na konci svetla (Jan Keller)	233
Svetlo na cestu, ale nie do očí! (Oskar Krejčí)	255
Zahubí nás konzumná špirála? (Roman Michelko)	275
Od migrácie v geografickom priestore k migrácii v biografickom čase (Claus Offe)	297
Bez uznania niet spravodlivosti (Jacob Dahl Rendtorff)	323
Viac demokracie na pracoviskách (David Schweickart)	341
Hľadanie alternatívy voči kapitalizmu (Ilona Švihlíková)	361
O autorovi	383
Literatúra (vybrané myšlienky)	384

Predslov

Keď čitateľ chytil do rúk túto knihu, s veľkou pravdepodobnosťou si položí otázku, čo autora primálo položiť otázky našim aj zahraničným intelektuálom. Odpoveď je jednoduchá a jednoznačná – hľadanie či pátranie po podstate problémov, ktoré dnes kvária celý svet. A nie je ich málo! Naša planéta sa zmieta v záchvatoch civilizačnej krízy, ponúkané „medikamenty“ nezaberajú, naopak, choroba sa rozlieza postupne po celom organizme; začalo sa to finančnými a hospodárskymi otrasmi na Západe, zdôrazňujem na Západe, pretože v jeho lone, v Spojených štátoch, splasli (údajne neočakávane) dot-comové a hypotekárne bubliny s výrazne dominovým efektom. Akoby nestačili iba príšerné bolesti hlavy! Nákaza sa širila ďalej, prehupla sa do Európskej únie, dokonca aj na severský ostrov Island; tam však ľudia urobili radikálny chirurgický rez, znárodnili najväčšie banky, uväznili politikov zodpovedných za „zhubný nádor“, vo všeobecnom referende odmietli zaplatiť nemalé dlhy Veľkej Británii a Holandsku, prinútili rezignovať vládu, vynútili si prípravu novej ústavy. Lenže svetové mainstreamové médiá „zabudli“ úspešný chirurgický zákrok spomenúť. Žeby naschvál?! Ešteže jestvuje internet a iné komunikačné prostriedky. Revolučný prúd sa preliadol do arabských krajín, jeho vírus sa svojou chytľavosťou veľmi rýchlo preniesol do európskych dlhových krajín, predovšetkým do Grécka, Španielska (hnutie Rozhorčených), Portugalska a naostatok aj Talianska. Kolená sa začínajú pomaly podlamovať aj ázijským tigrom (Čína, India, Japonsko). Medzitým sa však v septembri 2011 objavil ďalší vírus, tentoraz s názvom Okupujte Wall Street, Američania sa postavili proti svojim nenásytným finančníkom, proti arogantnému hornému jednému percentu; vďaka sociálnym sieťam sa do tohto hnutia zapojila veľká časť sveta – prvou a nezabudnuteľnou iskrou určite ostane 15. október (action day), keď do ulíc, vrátane Bratislavy, vyšli tisíce demonštrantov, žiadajúcich spravodlivejší poriadok.

Ľudia pochopili, že treba niečo robiť, že sa nestačí iba prizerať, trpezlivo znášať svoj údel. Všetko má svoje hranice, najmä v situácii, keď sme sa ocitli na prahu ďalšej recesie. Občianstvo nechce žiť jednoducho v systéme, ktorý nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu Joseph Stiglitz charakte-

rizoval vo svojom známom článku nazvanom *Of the 1%, by the 1%, for the 1%* (Jedno percento – jedným percentom – pre jedno percento) nasledujúcimi slovami: „Prakticky všetci americkí senátori a väčšina členov Senovne reprezentantov sú príslušníci horného jedného percenta už keď nastúpia do funkcie, zostávajú v úrade vďaka peniazom horného jedného percenta a vedia, že keď budú hornému jednému percentu dobre slúžiť, dočkajú sa od neho odmeny, keď budú úrad opúšťať. Američania teraz sledujú protesty proti utláčateľským režimom, ktoré sústredujú ohromné bohatstvo v rukách nepočetnej elity. Ale v našej vlastnej demokracii jedno percento ľudí poberá takmer štvrtinu národných príjmov, čo je nerovnosť, ktorú budú ľutovať dokonca ja bohatí.“ Napokon, nie náhodou vyše 70 percent Nemcov označilo v prieskume za rok 2009 kapitalizmus za nevyhovujúci spoločenský poriadok.

Pravda, v tejto súvislosti vyvstáva otázka, čo a ako ďalej? Aký by mal byť nástupnícky systém kapitalizmu? Ľudstvo hľadá odpovede na tieto otázky, objavujú sa utópie aj relatívne uskutočniteľné vízie. Prichodí nám hľadať a nachádzať... neodmietat' ani utópie. Aj s utópiou možno pracovať, vybrať z nej životaschopné semiačka a zasadiť ich do reálnych myšlienkových prúdov. Len tak sa môžu rodiť a zrodiť nové prevratné vízie načrtávajúce konkrétne rámce budúcnosti. Je to cesta neľahká, vyžadujúca si niekedy až nadľudské sily. Nemožno sa uspokojovať s terajším stavom, s prevažujúcimi neoliberalnými koncepciami konca dejín v podmienkach najvyššieho štádia kapitalizmu; bola by to, ako vidíme, aj to je cesta do záhuby. Práve tu predpokladám veľkú úlohu filozofie, sociológie, ekonómie a politológie. Vôbec nejde o koniec týchto vedných disciplín, skôr o ich prevratný zástoj v spoločenskom rozvoji.

Skromným príspevkom k tomu je i séria rozhovorov, ktoré predkladám čitateľovi. Pokúsil som sa cez môj osobný pohľad, pohľad publicistu, priblížiť názory a postoje významných teoretických osobností, politických filozofov, sociológov, ekonómov a politológov, či už z domova, alebo zo zahraničia, a ponúknuť tak recipientom podnetné a zaujímavé myšlienky, ktoré by poslúžili ako inšpirácia na ďalšie uvažovanie, názorové cibrenie, na vnútornú myšlienkovú orientáciu. Oslovil som dvoch uznávaných tvorcov nových vízií postkapitalistickej spoločnosti, amerických politických filozofov a ekonómov Davida Schweickarta a Michaela Alberta, ďalej

Clausa Offeho, najvýznamnejšieho predstaviteľa druhej generácie frankfurtskej školy, žiaka Jürgena Habermasa, ďalej Martina Hartmanna, najbližšieho žiaka známeho nemeckého filozofa Axela Honnetha, ale i jedného z najznámejších dánskych filozofov Jacoba Dahla Rendtorffa; nezabudol som ani na esá českej filozofie, sociológie a politológie: Václava Bělohradského, Marka Hrubeca, Jana Kellera, Oskara Krejčího a Ilonu Švihlíkovú. Vďaka Michaelovi Hauserovi sa čitateľ môže zahĺbiť do myšlienok vari najvychytenejšieho súčasného svetového filozofa, Slovinca Slavoj Žižeka. Marek Hrubec a Patrik Eichler zase prispeli rozhovorom s významným americkým mysliteľom Williamom Robinsonom. V tomto reprezentatívnom intelektuálnom priestore si našli zaslúžené miesto aj predstavitelia slovenského kritického myslenia: Ľuboš Blaha, Ladislav Hohoš a Roman Michelko.

Práca na rozhovoroch nebola ľahká, nie som profesionál ani v jednom zo spomínaných odborov (venujem sa im iba ako žurnalista), žiadalo si to veľa štúdiá, veľa príprav, veľa osobných stretnutí, veľa mailovej komunikácie. Opytovaným zo zahraničia (prirodzene, okrem Čiech) som musel posilať rozhovory na autorizáciu v angličtine a potom ich nanovo prekladať. Bola to však pre mňa výzva, s ktorou som sa chcel úspešne popasovať. Jediným mojím zadosťučinením boli slová od interviewovaných – napríklad profesor Oskar Krejčí mi napísal: „Vážený pán kolega, rozhovor ste spracovali brilantne.“ Možno sa to nepatrí, ale tentoraz si predsa len trúfnem dodať, že profesor Krejčí neurobil pri autorizácii do rozhovoru ani jeden zásah. A to sa mi v mojej publicistickej praxi ešte nestalo. Spomeniem ešte profesora Václava Bělohradského: „Milý kolega, zhodou nevysvetliteľných okolností sa z tohto náhodného rozhovoru stal jeden z mojich najdôležitejších textov, nikto nikdy nemôže povedať, prečo sa to stáva, ale stáva sa to. (...) Taký dlhý rozhovor som nerobil už roky, azda naposledy s bratským priateľom K. Hvižd'alom. (...) Považujeme teda našu prácu na rozhovore za ukončenú. Neostáva mi nič iné, iba sa poďakovať.“ K tomu mi prichodí dodať, že ešte väčším zadosťučinením bude pre mňa, keď čitateľa zaujme čo len jedna myšlienka, ktorá ho podnieti k hlbšiemu zamysleniu.

Rozhovory netvorí jednoliatu myšlienkovú líniu, niektoré sú koncipované popularizačne, iné teoreticky. Neznamená to však, že tí, s ktorými som sa rozprával na témy bližšie laickej verejnosti, sa nezaoberajú teóriou, že

nemajú za sebou bohatú vedeckú prácu. Skôr mi išlo o rozmanitosť a rôznorodosť obsahu knihy, a preto som charakter jednotlivých interview usmerňoval svojimi otázkami. Niežeby intelektuáli nemali záujem hovoriť výsostne odborne, lenže tým by sa celý text bežnému čitateľovi značne vzdialil. Bol som veľmi rád, že ma v tomto smere chápali. Rovnako sa od seba líšia aj rozsahy rozhovorov; ich dĺžka v mnohom závisela od podmienok a situácie, v ktorých sa uskutočnili, a v neposlednom rade od možností komunikácie. Dúfam, že mi to odpustia opytovaní aj recipienti. V úsilí nikoho neukrátiť som zvolil určitú kompenzačnú koncepciu: za každý rozhovor som umiestnil výber z myšlienok jednotlivých intelektuálov, v dvoch prípadoch aj ich rozhovory s inými osobnosťami. Verím, že som týmto spôsobom aspoň čiastočne nahradil môj nerovný prístup k spracúvaniu danej problematiky.

Predkladané rozhovory nie sú imperatívy, nie sú to výzvy s výkričníkom, skôr ide o rady, ako a kde hľadať ozajstné duchovné hodnoty. To je ich jediná ambícia... Niektoré z nich vyšli v čase príprav v Slovenských pohľadoch, v Literárnom týždenníku, v Slovenských národných novinách a v týždenníku Pohronie.

Michael Albert

Michael Albert je spolu s Robinom Hahnelom tvorcom ekonomickej vízie nazvanej participatívna ekonomika (parecon), ktorej sa venuje viac ako pätnásť rokov. Na túto tému napísal päť kníh, roku 2006 mu vyšlo zaujímavé dielo *Realizing Hope: Life beyond Capitalism* (v slovenčine sa táto kniha s názvom *Naša nádej: Život bez kapitalizmu* objavila na

knížných pultoch v roku 2009). Okrem toho je autorom takmer dvoch desiatok ďalších kníh.

M. Albert patrí v Spojených štátoch medzi vedúce osobnosti v oblasti kritiky politickej ekonómie, zahraničnej politiky a činnosti médií v USA. Pôsobí ako mierový aktivista, spolupracuje s rozličnými časopismi a hnutiami. Patrí k novej ľavici, razantne vystupoval proti vojne vo Vietname, proti okupácii Iraku atď. Sústreďuje sa na otázky spoločenského života, tvorby alternatívnych médií.

Albertova vízia pareconu je návrhom beztriedneho hospodárskeho systému, ktorý by mohol ponúknuť alternatívu ku kapitalizmu, trhovému socializmu a centrálne plánovanému hospodárstvu. Parecon vychádza z rovnosti, solidarity, rozličnosti a samosprávy. Okrem hospodárskych úvah hrajú dôležitú úlohu príbuzenstvo a rodové otázky, ako aj spoločenstvo a komunálne štruktúry. V rámci tohto systému prijímajú rozhodnutia samosprávne rady zamestnancov a spotrebiteľov. Parecon sa opiera o štyri základné princípy a inštitúty: rady, vyvážený komplex zamestna-

nia, odmenu na základe úsilia a obety, odmietanie súkromného vlastníctva.

M. Albert v knihe *Naša nádej: Život bez kapitalizmu* rozvíja predovšetkým už spomínané základné princípy participatívnej ekonomiky. Významný americký denník *The New York Times* o nej v recenzii napísal, že „... v niektorých prípadoch kniha pripomína romantické myšlienky španielskych anarchistov a francúzskych komunardov. Nepopierame, že určité návrhy a myšlienky sú uskutočniteľné aj v súčasnom živote. A to je na celej knihe to najcennejšie“. Dielo zhodnotil aj R. Drezen z *Washington Post*: „Niet pochyb, že v kapitalistickom systéme nájdeme veľa nedostatkov, ale diskutabilná je otázka, či je svet pripravený na otrasy, ktoré by uplatnením navrhovanej cesty určite vznikli.“

Pokiaľ ide o môj názor ako prekladateľa knihy, nazdávam sa, že je v nej veľa utopických prvkov, ale ako som už v predslove napísal, aj v utópiách nájdeme racionálne prvky, ktoré sa dajú uplatniť v živote. Utópie sú predpokladom vzniku racionálnych vízií...

Participatívna ekonomika ako radikálna alternatíva

• **Pán Albert, vieme, že ste vyštudovali matematiku, až neskôr ste sa začali profesionálne venovať filozofii a ekonómii. Matematika je relatívne vzdialená od politiky. Čo vás priviedlo k politickým aktivitám, k výsostne ľavicovej orientácii?**

Na univerzite som začal študovať v roku 1965; v tom čase sme veľmi intenzívne vdychovali ovzdušie infikované určitým druhom nákazlivého disentu. Opätával mnohých mladých ľudí prostredníctvom hudby, filmov, štýlu každodenného života. Prirodzene, aj ja som sa medzi nich zaradil. Najprv sme sa usilovali povedať nie miestnej, lokálnej nespravodlivosti, postupom času, a to veľmi rýchlo, sme sa zaujímali o čoraz dôležitejšie veci na tej najširšej báze. Odmietali sme vojnu vo Vietname a v Indočíne, odsudzovali sme rasové a genderové predsudky, nerovnosť medzi bohatými a chudobnými, prosto, vyslovovali sme nespokojnosť so všetkým, čo trápilo nielen nás, ale väčšinu občanov. Moje prvé protesty boli ozaj svojrázne a smerovali proti zaužívaným zvyklostiam v škole. Naša univerzita MIT (Massachusettský technologický inštitút) mala zvláštne postavenie, pretože vo veľkom zabezpečovala a stále zabezpečuje riešenie štátnych objednávok v oblasti vojensko-priemyselného komplexu; prevládala v nej atmosféra elitárstva, pokrytectva a snobstva. Ostro som vystupoval proti zapájaniu školy do vojenských úloh, proti vojne samotnej, proti imperializmu, kapitalizmu a vôbec proti všetkému, čo zaváňalo porušovaním ľudských práv.

• **Ako ste sa pozerali v tých časoch na vietnamskú vojnu?**

Na rozdiel od mienkotvorných médií a politikov sme vedeli, že táto vojna predstavuje obrovské násilie na ľudských bytostiach. Rovnako sme videli, že všetka tá hrôza vyrastá z oficiálnej zahraničnej politiky Spojených štátov. Veľmi jasne a s ľútosťou sme si uvedomovali, že toto nezdravé smerovanie kľučí z podhubia americkej rasistickej histórie, kapitalistickej ekonomiky, antidemokratických médií a pomýlenej štátnej politiky. Náš boj

proti vojne a iným nespravodlivostiam sa uskutočňoval rozličnými formami. Popri vyslovovaní našich hodnôt a túžob sme museli presviedčať široké masy ľudí, že to, v čo veria a čo si myslia o Spojených štátoch, je úplne ináč. Nie je pravda, že USA konajú len a len v mene spravodlivosti a humanity. Naše myšlienky padali ako kvapky dažďa, sústavne a cieľavedome, a odkrývali lož za lžou. Nebolo to skrátka jednoduché. Ukázalo sa, že sebauvedomovací proces, ako sme to nazvali, vo veľkej miere závisí od našej osobnej permanentnej angažovanosti, konkrétneho styku s ľuďmi, či už verbálneho, alebo písomného, či v umeleckej podobe. Cestu k občanom s opačnými názormi sme dláždili politickými aktivitami vyúsťujúcimi do stretávania sa s ľuďmi, diskusií tvárou v tvár, ale aj demonstrácií, štrajkov, pochodov nespokojnosti atď. Na univerzite sme sa do tejto činnosti pustili s plným nasadením. Boli sme takí cieľavedomí, že nikto neostal chladný. A študenti sa pridávali. Získavali sme čoraz väčšiu podporu. Aktivity všetkého druhu zasievali v hlavách ľudí zrníčka odporu. Už sme mohli otvorene hovoriť o tom, čo sa v skutočnosti stalo – o podstate vojny, o jej reálnych príčinách a motívoch a o tom, čo treba urobiť pre jej rýchle ukončenie. Sústavné pôsobenie napokon zožalo úspech.

• Vráťme sa k súčasnosti. V čom spočívajú základné príčiny dnešnej ekonomickej krízy?

Zvyčajne odmietam na túto otázku odpovedať, pretože už toľkí ľudia na ňu toľko odpovedali, a odpovedali dobre, že nemám k tomu čo dodať. Tentoraz vám však odpoviem: hlavnou príčinou je kapitalizmus a s ním súvisiace finančné machinácie. Mal by som však predsa len niečo užitočné doplniť. Navrhujem, aby sme sa spoločne opýtali na to, čo nebýva súčasťou bežných rozhovorov, a tým je otázka – čo vlastne nazývame krízou? Môžete si povedať, no dobre, nikto nekladie túto otázku, pretože je hlúpa. Fajn, krízou voláme stav ekonomiky, ktorý ubližuje ľuďom. Problém však spočíva v tom, že ak sa pozrieme späť na obdobie rok či dva pred „krízou“, zistíme, že aj vtedy ekonomika ubližovala ľuďom. Kapitalizmus v skutočnosti vždy zraňuje obrovské množstvo ľudí. Ak teda použijeme naše kritérium na charakteristiku ekonomickej krízy, znamená to, že kapitalizmus bol vždy v kríze. Desiatky miliónov ľudí zomreli na liečiteľné choroby, ďalšie milióny zomreli od hladu – a to všetko sa udialo pred rokom 2007. Miliardy

iba len horko-ťažko prežívajú vinou nevhodných pracovných podmienok. Dokonca len v Spojených štátoch sa ocitli desiatky miliónov pod hranicou chudoby a ďalšie desiatky miliónov visia v strachu nad touto priepasťou. Kríza? V kapitalizme je vždy kríza, najmä ak pokladáme za krízu takú ekonomiku, ktorá neslúži ľuďom. V tomto zmysle musíme chápať, čo pod „krízou“ rozumejú mainstreamové médiá – tie za „krízu“ považujú súčasné obdobie, nič predtým nebolo, dokonca ani za celej éry kapitalizmu. Otázku si preto vždy musíme klásť týmto smerom. Všetko je možné, všetko je akceptovateľné, nikomu nehrozí nijaké nebezpečenstvo, hlavná vec, že ekonomika slúži záujmom vlastníkov a zákonodarcov, nezáleží na tom, že to ohrozuje ostatných. Pravda je iná – kríza je neakceptovateľná, ohrozuje všetkých – domácnosti, podnikanie, vlastníkov aj zákonodarcov. Keď sú vlastníci a zákonodarcovia vystrašení, vtedy máme krízu. Inak nie! Aktuálne príčiny súčasnej krízy sú dvojznačné. Na jednej strane jestvujú „bolesti“ spôsobené finančným eskamotérstvom, na strane druhej sa mienkotvorné médiá a politici pokúšajú ustavične vyvažovať „krízu“, pretože v ich očiach sú najohrozenejší „podnikatelia“, a nie drvivá väčšina ľudí; škodí to podľa nich predovšetkým záujmom bohatých a mocných. Skrátka, v terajšej situácii ide o návrat do zaužívaného podnikateľského stavu, do stavu, z ktorého vyjdú vlastníci a vládnuci s lepším statusom, ako mali predtým. Naopak, my sa musíme usilovať o to, aby pracujúci vyšli z krízy posilnení, aby sa zredukovala moc vlastníkov a politických elít s konečným cieľom úplne ich odstaviť od mocenských pozícií.

• Aký máte názor na hnutie Okupujte Wall Street, ktoré sa postupne šíri do celého sveta?

Nazdávam sa, že hnutie prináša mimoriadny prísľub, nesmieme však pritom zabúdať, že zatiaľ sa len rodí a v tejto súvislosti naň striehnú rozličné nebezpečenstvá. Sľubné je, že počet prívržencov odporu narastá, umocňuje sa ich podpora, postupne diverzifikujú svoju činnosť, ich pohľady a analýzy situácie sa prehlbujú. Dôležité je, aby tento pohyb viedol nielen k cieľavedomým krátkodobým požiadavkám, ale aj k dlhodobejším cieľom smerujúcim k nastoleniu nového systému, v ktorom by už nikto netrpel. Riziko spočíva v tom, aby sa metóda okupácie nezúžila na jediný spôsob participácie, čo môže vyústiť do toho, že počet okupujúcich bude postupne

klesať, až sa napokon rozmrví do prázdna. Preto je potrebné, aby okupujúci nepovolili v sústavnosti a cieľavedomosti. Podobné akcie by sa mali uskutočniť v susedstvách po blokoch, na pracoviskách, dokonca aj v rodinách. Žiada si to zapálenosť a odhodlanie všetkých, čo chodia medzi ľuďmi, diskutujú s nimi; mali by navštevovať príbuzných, priateľov, susedov, spolupracovníkov a otvorene s nimi hovoriť o všetkých otázkach. Malo by hnutie začať klásť požiadavky? Mali by ľudia okupovať prázdne budovy a rozložiť si tam tábory? Mala by sa okupácia rozšíriť do okresov a menších územných celkov? Mali by aktivisti na jednom mieste podporovať aktivistov na druhom mieste? Na tieto otázky môžu a budú ľudia pýtať odpovede. Ak sa do tohto pohybu vnesie sústavnosť, aktivita čoraz väčšieho počtu ľudí, všetko je možné.

Hodnoty pareconu

• Dovoľte mi teraz prejsť k doméne vašej teoretickej práce, k projektu participatívnej ekonomiky (pareconu). Tvoria ho štyri základné hodnoty: solidarita, rozličnosť, rovnosť, samospráva. Bol by som rád, keby sme sa pri nich bližšie pristavili. Poďme najprv k solidarite...

Prvou hodnotou dobrej ekonomiky (pojem dobrá ekonomika je pojmom v podmienkach participácie) by malo byť kritérium poukazujúce na to, ako sa navzájom k sebe správajú pracujúci, občania a spotrebitelia. V kapitalizme, v úsilí ustavične napredovať, musí jeden udupať druhého. Ak je cieľom zvýšiť si príjem a kúpnu silu, potom je nevyhnutné ignorovať bolesť trpiacich a niekedy ich aj násilne tlačiť dolu. V kapitalizme robia špinavú prácu „pekni chlapi“, ale podľa môjho názoru robia ešte niečo navyše – vytvárajú agresívny názor „nárastu odpadu“. V kontraste s kapitalizmom dobrá ekonomika nesie v sebe solidárnosť, generujúcu sociálnosť, a nie sociálnu nezodpovednosť. Jej inštitúcie, zabezpečujúce produkciu, spotrebu a rozdeľovanie, by mali slúžiť aj asociálnym ľuďom, ale predovšetkým musia garantovať blahobyt pre všetkých. Napredovanie takej ekonomiky si vyžaduje konať na báze akceptovania a rešpektovania životných podmienok iných.

• Ako máme chápať rozličnosť?

Druhá hodnota dobrej ekonomiky súvisí s pokrokom v možnostiach výberu pre budúce generácie. Kapitalista sa rétoricky oháňa svojimi možnosťami, lenže kapitalistická trhová disciplína nahrádza zadosťučinenie a rozvoj, čiže všetko, čo je ľudské, komerčnosťou a ziskom v spojení s existujúcou hierarchiou, mocou a bohatstvom. Neprebernú variantnosť chutí, výhod, možností a výberov, ktoré ľudská prirodzenosť ponúka, vrhá kapitalizmus do konformného vkusu vyvolaného reklamou, úzkymi triednymi záujmami a nezdravým marketingovým prostredím, nútiacim ľudí pohybovať sa v komerčných a zvykových mantineloch. Výsledkom toho je vyhľadávanie predajcov bez ohľadu na kvalitu ich dosahu na verejnosť, a nie tých, ktorí majú v sebe empatiu k osudom ostatných. Hľadáme najziskovejšie metódy na dosiahnutie svojho cieľa namiesto toho, aby sme sa pokúsili objaviť metódy vyhovujúce ľudským prioritám, hľadáme to najväčšie zo všetkého, zhromažďujeme virtuálny výber rozličného v presvedčení, že sme si splnili najväčšie želanie. Dobrá ekonomika bude však schopná rozoznať, že ľudia sú bytosti, ktoré sa vedia tešiť z toho, čo dokážu iní, keď oni sami na to nemajú čas, ktoré nebudú strácať všetku nádej pri problémových zakopnutiach, ale naopak, využijú všetky možnosti racionálnej rozličnosti. Hodnota rozličnosti, rovnako ako solidarita, je nekontroverzná. Len nežičlivci budú tvrdiť, že všetky veci sú rovnaké a že pre ekonomiku je najlepšie, keď je homogénna.

• Rovnosť bola vždy snom ľudstva. Ako chcete zabezpečiť jej princípy, napríklad rovnosť pri distribúcii produkcie?

Kapitalizmus vysoko oceňuje majetok a moc. Vraví sa, že tí, čo vlastnia výrobné prostriedky, si vďaka ich vlastníctvu zabezpečujú zisk virtuálne. Rovnako sa vraví, že tí, ktorých moc sa zakladá na monopole vedomostí a zručností, tí, ktorí majú lepšie nástroje a lepšiu organizáciu práce, ktorí sa narodili s talentom alebo sa vedia presadiť brutálnou silou, dosiahnu všetko, čo si zaumienia. Na rozdiel od toho je participatívna ekonomika ekonomikou rovnosti, ktorej výrobné inštitúcie, inštitúcie spotreby a rozdeľovania nielenže nezrušia rovnosť, ale ju aj náležite umocnia.

• Ako to bude teda s oceňovaním práce. Je vôbec možné docieľiť rovnosť a spravodlivosť v odmeňovaní?

Odpoviem protitázkou. Môžu ľudia dostať zo spoločenského produktu rovnakú hodnotu, ako vyrobili svojou prácou? Napokon, z akého dôvodu sa usudzuje, že máme dostať menej, ako sme do spoločného prispeli, alebo že máme dostať viac, ako bol náš osobný prínos? Istotne by sme mali dostať také množstvo, aké zodpovedá našej produkcii. Zavše sa stane, že niekto vyprodukuje viac a dostane aj väčšiu odmenu ako ten, čo za tých istých podmienok vyprodukoval menej – hoci má s tým prvým rovnaké sociálne túžby. A opätovne – aj keď menej produktívna osoba pracuje rovnako tvrdo (rovnaký čas, rovnaké pracovné podmienky) – zarobí menej. Použijeme rovnakú logiku na iný prípad: Prečo osoba, ktorá mala šťastie v genetickej lotérii a zdedila neobyčajne pozitívne gény, napríklad hudobný talent, neobyčajné reflexy, koncepčné myslenie, by mala byť lepšie odmeňovaná ako tá, čo nemala také šťastie? Narodíte sa so zázračnými atribútmi. Nemusíte robiť nič, aby ste ich získali. Prečo za vrchol vášho dedičného šťastia dostávate vyšší príjem? Je to spravodlivé? Nijaká zásluhovosť, len šťastie? Ani vec morálky! Len šťastie!

Vo svetle implicitnej logiky týchto príkladov sa zdá, že ide o to isté – odmeňovanie by však malo byť výsledkom úsilia a obety v procese tvorby sociálnych túžob. Za dlhší pracovný čas by som mal dostať vyššiu odmenu. Ak pracujem tvrdsie, patrí mi takisto vyššia odmena. Pracujem v horších podmienkach, čakám lepšie ohodnotenie. Nemal by som však dostať lepšiu odmenu za lepšie nástroje alebo za výrobok, ktorý má momentálne vyššiu cenu, ani za talent, keď som na jeho rozvinutie nevynaložil ani najmenšiu námahu.

Na rozdiel od prvých dvoch hodnôt – solidarity a rozličnosti – tretia hodnota odmeňuje len úsilie a obetu vo vzťahu k sociálnym hodnotám práce a je svojím spôsobom kontroverzná. Chceme dobrú ekonomiku odmeňujúcu úsilie a obetu; v prípade, že ľudia nemôžu pracovať, zabezpečíme im príjem a zdravotnú starostlivosť podľa potrieb.

• Štvrtá a finálna hodnota, na ktorej by mali stáť piliere dobrej ekonomiky, súvisí s rozhodovacími procesmi. Ako mienite vnieťť spravodlivosť do tejto sféry?

V kapitalizme majú rozhodujúce slovo vlastníci. Rovnako aj manažéri, právnici, inžinieri, finanční úradníci, lekári atď. Každý z nich má monopol na mocenskú prácu, denne robia rozhodnutia, ktoré zásadne ovplyvňujú život vôkol nás. Na druhej strane ľudia, čo vykonávajú rutinnú prácu, sa zriedkakedy dozvedia, aké rozhodnutia mocní uskutočnili, tobôž, že by ich mohli dakedy ovplyvniť. Participatívna ekonomika je v ostrom protiklade s touto praxou; vyznačuje sa výsostne demokratickými princípmi, ľudia si môžu kontrolovať a určovať vlastné životy v súčinnosti s ostatnými. Každá osoba má primeraný dosah na spoločenské dianie bez toho, aby pritom ohrozovala práva iných na rovnakú úroveň vplyvu. Ľudia uskutočňujú rozhodnutia do takej miery, v akej sa ich týkajú. Práve v tomto bode sme implicitne dospeli k poučnému záveru. V tejto súvislosti nie je ťažké pochopiť, že nie je žiadateľné, aby pri všetkých rozhodnutiach mala konečné slovo majorita. Rovnako nie vždy chceme uplatniť pravidlo – jedna osoba, jeden hlas – s nižším či vyšším percentom, ako rozhodla majorita. Nie vždy si želáme, aby jedna osoba rozhodovala autoritatívne, čiže diktátorsky. Nie vždy chceme konsenzus alebo iný zjednodušený prístup k diskutovaným otázkam, návrhom či formám hlasovania. Všetky metódy, ktoré vedú k dobrým rozhodnutiam, majú v určitých prípadoch zmysel, no na druhej strane v iných prípadoch môžu byť nekorektné a neférové. Rozličné rozhodnutia si vyžadujú rozličné prístupy. V tom spočíva podstata ozajstnej samosprávy.

Inštitúcie pareconu

• **Solidarita, rozličnosť, rovnosť a samospráva nenastúpia samy od seba, tobôž nemôžu fungovať bez príslušných inštitútov a inštitúcií. Aké máte predstavy v tomto smere?**

Vystihli ste to presne, bez príslušných inštitúcií by bolo všetko mŕtve. Zaraďujem sem predovšetkým zamestnanecké a spotrebiteľské rady, ďalej vyvážený komplex zamestnania, odmenu na základe úsilia a obety, odmietanie súkromného vlastníctva.

• **Na akom princípe by mali fungovať zamestnanecké a spotrebiteľské rady? Môžete to bližšie rozviesť?**

Zamestnanci a spotrebitelia potrebujú miesto, kde by vyjadrili svoje túžby, želania a predstavy. Z historického pohľadu, keď sa pracovníci a spotrebitelia pokúsili získať kontrolu nad vlastnými životmi, zakaždým to bola cesta kreovania zamestnaneckých a spotrebiteľských rád ako prostriedku na dosiahnutie tohto cieľa. V parecone pôsobia zamestnanecké a spotrebiteľské rady na podobnom základe, ako to poznáme z histórie, navyše sa tu objavujú aj ďalšie prvky samosprávy. Rozhodovacie procesy realizujú prostredníctvom rozdelenia vzájomnej komunikácie tak, aby slovo každého člena malo takú váhu, akou sa každé rozhodnutie dotkne jeho osoby. Pri rozhodovaní rád platí pravidlo majority, trojštvrťinová, dvojtretinová väčšina alebo aj iné možnosti. Rozličné procedúry možno použiť na rozličné rozhodnutia – do tohto procesu sa niekedy zapojí viac či menej účastníkov, informačné návrhy, diskusie a voľby môžu mať rozličné varianty.

• **V čom spočíva podstata samosprávy v ekonomike?**

Pracovníci hlasujú v skupinách, či v už radách, alebo v tímoch, o všeobecne platných, resp. parciálnych rozhodnutiach, pričom sa im v každodennom živote naskytá širší priestor na voľný výber. Parecon umožňuje vyššiu operatívnosť, efektívnosť a kvalitu produkcie. Z doterajších mojich slov čitateľ určite pochopil, že v záujme dokonalých samosprávnych rozhodnutí na pracovisku – čo a ako produkovať – treba rešpektovať názory a dosah tých, ktorých sa výsledky produkcie týkajú – konzumentov. Inak povedané, tých, čo čítajú knihy, jazdia na bicykloch, pochutnávajú si na dobrom chlebíku.

• **Ako si predstavujete odmeňovanie za úsilie a obetu? Už sa o to pokúšali aj v minulosti, vždy to vyznelo ako utópia...**

Utópia sa môže stať realitou iba za podmienky, že sa budeme stále pokúšať o jej niekedy len čiastkové naplnenie. Faktom je, že za inštitucionálnu dohodu pareconu pokladáme odmeňovanie za úsilie a obetu, a nie za majetok, moc, dokonca ani za produkciu. No kto rozhodne, ako ťažko sme pracovali? Prirodzene, zamestnanecká rada, a to v širokom kontexte so stratégiou ekonomických inštitúcií. Ak máte dlhší pracovný čas a pracujete efektívne, široko sa podieľate na spoločenskom produkte. Keď je vaša práca intenzívnejšia, a to

na prospech sociálneho úžitku, opätovne sa veľkou mierou zúčastňujete na tvorbe spoločenského produktu. Rovnako je to aj s ťažkou a nebezpečnou prácou, ktorá je pre spoločnosť nevyhnutná. Úsilie, vytrvalosť a obeta musia vychádzať z vnútorného presvedčenia – vtedy sa odmeňovanie stáva aj satisfakciou. Prirodzene, vyššia produkcia sa bude oceňovať, stane sa dôležitou, pretože prostriedky, ktorými sa získa, sú veľmi užitočné, no nedostanete za ňu osobitné príplatky. Áno, tvrdšie a dlhšie pracovné nasadenie prináša ovocie vo forme vyššej produkcie, ktorá je svojím spôsobom indikátorom zvýšeného úsilia. Aj keď je množstvo produkcie často relevantné ako indikátor, jej absolútne množstvo je pre zmenu irelevantné smerom k odmeňovaniu...

• ... čiže odmeňovanie podľa množstva je vo vašom systéme neprípustné...

Odmeňovanie podľa množstva je nielen morálne neodôvodniteľné, ale aj na mile vzdialené od najlepšej cesty, ako zvýšiť produkciu. Vyrobené množstvo závisí predovšetkým od kvality nástrojov, genetických daností, súhry medzi spolupracovníkmi a od iných faktorov, ktoré sú mimo nás. Ak jeden chce zvýšiť produkciu pomocou stimulov, iný sa snaží odmeniť úsilie za spoločensky hodnotnú prácu. Úsilie je tým prvkom, ktorým môže pracovník výrazne ovplyvniť výšku produkcie. Je to jednoducho tak!

• Predpokladajme, že máme zamestnanecké a spotrebiteľské rady. Zároveň veríme v participáciu a samosprávu. Predstavme si tiež, že činnosť nášho pracoviska je založená na podnikovej del'be práce. Čo sa stane?

Zhruba 20 percent vrcholového manažmentu má monopol na každodenné rozhodnutia, dôkladne pozná, čo sa na pracovisku deje. Pod palcom má všetku agendu. Manažéri, inžinieri, právnici, lekári a ďalší aktéri rozhodujú len a len autoritatívne. Aj keď majú pracovníci na nižšom hierarchickom stupni právo voliť zamestnanecké rady a ďalšie samosprávne orgány, ich participácia na riadení bude spočívať len vo voľbe tých pracovníkov, ktorých nazývam koordinátorskou triedou. Tá bude rozhodovať o výdavkoch z pozície akoby mocnejšej skupiny, zároveň stanoví, že jej patrí vyššia odmena za využitie „múdrosti“. Bude sa vydeľovať nielen vzhľadom na moc, ale aj peniaze a svoj status. Ináč povedané, nestačí mať iba zamestnanecké a spotrebiteľské rady, ktoré sa budú snažiť implementovať do pracovnej

činnosti samosprávu a odmeňovanie na báze úsilia a obety. Chce to niečo viac – na vrchole rebríčka totiž stále máme šéfov, ktorí sabotujú naše zámery a silou-mocou udržiavajú triednu diferenciáciu. Znamená to, že naše nádeje narazia na štrukturálne členenie podniku.

• Dá sa to riešiť?

Už Adam Smith poukazoval na to, že postoje veľkej časti ľudstva sa nevyhnutne formujú pod vplyvom zamestnania; človek, ktorý väčšinu života strávi vykonávaním niekoľkých jednoduchých operácií, ktorých efekt je stále ten istý alebo takmer ten istý, nemá vlastne príležitosť ukázať svoju tvorivosť a vo všeobecnosti sa stáva hlúpou a ignorantskou osobou. Dokonca aj keď sú efekty jeho činnosti menej skľučujúce, nikdy nebude rovnocenným majstrom v porovnaní s tými, ktorých každodenná práca inšpiruje, obohacuje, vedomostne a poznatkovo posilňuje. Práve z týchto dôvodov je parecon alternatívou k podnikovej deľbe práce. Rešpektuje Smithovu percepciu vysilujúceho efektu podnikovej deľby práce, pritom však preferuje systém nazvaný vyvážený komplex zamestnania (človek bude mať pracovnú špecializáciu, ale na spestrenie a na dosiahnutie rovnovážneho stavu v pracovnej činnosti bude vykonávať aj inú prácu). Podniková deľba práce, ktorá vlastne stvorila koordinátorskú triedu stojacu nad pracujúcimi, sa musí premeniť na beztriednu deľbu práce, ktorá podnecuje všetkých, aby využili svoj najvyšší potenciál. V rozvrstvenom priereze priemyselných korporácií budú pracovníci vykonávať vyvážené a im primerané úlohy. Právnicki, inžinieri, vedci a ďalší budú pracovať úplne iným spôsobom, ako to poznáme dnes. Forma deľby práce sa zásadne zmení.

Rozdeľovacie procesy a trh

• Ako budú vyzerat' rozdeľovacie procesy v parecone a ako bude pôsobiť trh?

Rozdeľovanie predstavuje nervový systém ekonomického života. Je to zásadné a pritom zložité. V úsilí vytvoriť novú ekonomickú víziu musíme predostrieť taký mechanizmus, ktorý by rovnomerne a účinne určoval a zároveň poskytoval presné informácie o skutočných sociálnych výdavkoch a ekonomických benefitoch. Len to umožní pracovníkom a spotrebiteľom

dostať svoj proporčný vplyv na rovnakú úroveň, akou sa ich tieto procesy týkajú. Rozdeľovacie mechanizmy musia rozdeľovať zdroje, prácu, produkty práce tým najflexibilnejším spôsobom, aby mohlo prísť k urýchlenej náprave v prípade neočakávaných kríz a šokov. Nemôže sa to uskutočňovať homogénym spôsobom, všetko, čo sa dá, treba diverzifikovať, neuprednostňovať súkromné vlastníctvo, preferovať predovšetkým sociálny rozmer a solidaritu, jednoznačne vychádzať v ústrety potrebám všetkých zamestnancov a spotrebiteľov, a to najmä v oblasti cenovej politiky. Ceny v trhovom hospodárstve nereflektujú všetky spoločenské náklady a úžitky. Do úvahy berú len bezprostredný dosah práce a spotreby na kupujúcich a predávajúcich, nerátajú už s druhotnými negatívnymi faktormi, ako je napríklad znečistenie ovzdušia, ale ani s pozitívnymi. Trh tak výrazne naruša ekologickú rovnováhu a jej trvalú udržateľnosť. Všetky subjekty trhu, predovšetkým však tie najbohatšie, prispievajú k nedostatku pitnej vody, čistého vzduchu, k vysokej hlučnosti atď.

Participatívna politika

• Pán Albert, dovoľte mi prejsť k druhej oblasti otázok. Ako by sa mala politika správať vo vzťahu k participatívnej ekonomike?

Známy americký aktivista a politický vedec Stephen Shalom, ako jeden z mnohých, začal s procesom prezentácie participatívnej politiky (parpolity) prístupnej na internete prostredníctvom Participatory Society (Participatívna spoločnosť, webová stránka www.zmaz.org/pps.htm). Parpolity je politická vízia postavená na tých istých hodnotách ako parecon. Keďže sa participatívna politika zaoberá rozličnými charakteristikami a vlastnosťami najprospernejšieho politického systému, môžeme ju použiť ako základný stavebný kameň. Je nevyhnutné zriadiť inštitúty, ktoré nám umožnia docieľiť politické fungovanie v súlade s hodnotami podmieňujúcimi vznik ekonomických inštitúcií pôsobiacich v súčinnosti s našimi hodnotami. Politický život bude fungovať aj v dokonalejšej spoločnosti. Žiada si to však zmenu štruktúry politického systému, aby význam politiky pre občanov ešte rástol. Politici nebudú privilegovanejšou skupinou, ktorá sa ustavične usiluje o dominanciu. Minulosťou sa stanú aj voličské boje o zachovanie nespravodlivého status quo. Ustanovenie vyhovujúceho politického systému ešte neznamená univerzálny súhlas, všeobecnú dohodu. Stephen Shalom

vo svojich prácach naznačuje široký okruh otázok, inšpirujúcich k bohatej diskusii: „Existujú problémy, ktoré budú mať pokračovanie v budúcnosti – práva zvierat (možno bude platiť zákaz konzumovania mäsa), pornografia (Či sa ňou nepácha násilie na ženách?), prostitúcia (Je nevyhnutné, aby sa v spoločnosti bez ekonomického vykorisťovania niekto venoval profesii sexuálnej pracovníčky?), ekológia (Akým spôsobom máme zaobchádzať so životným prostredím, aby sme ho zachovali neporušené a zároveň ho odovzdali v tejto podobe budúcim generáciám?), legalizácia drog, multilingvizmus, práva detí, spravodlivé rozdeľovanie v oblasti zdravotníckej starostlivosti, ako napríklad transplantácie, klonovanie, náhradné materstvo, eutanázia, ďalej osobitné školy pre chlapcov a osobitné pre dievčatá, náboženská sloboda v situácii, keď samotné náboženstvá narúšajú iné významné spoločenské hodnoty, akou je, povedzme, rovnosť pohlaví.“

• **Aký inštitucionálny mechanizmus umožní zabezpečiť ozajstné demokratické hodnoty?**

Politické kontroverzie treba nevyhnutne riešiť hľadaním zhody, ktorá ľuďom prospieva. Vo voľbách treba voličom poskytnúť čo najviac relevantných informácií. Je to jedna z rozhodujúcich podmienok reálnej demokracie, pomocou ktorej môže určitá skupina názorovo súťažiť a efektívne predostierať svoje stanoviská. Demokratická politická života sa musí úzko spájať s demokratizáciou toku informácií. Participatívna demokracia si vyžaduje nielen demokratický prístup k transformovaným médiám a zabezpečenie možností, aby ľudia mohli verejne prezentovať svoje politické postoje, ale aj pluralizmus politických strán, ponúkajúcich rozličné spoločenské agendy.

• **Môžete konkretizovať Shalomovu koncepciu nového politického systému?**

V Shalomovej koncepcii nového politického systému ide predovšetkým o legislatívu, súdne rozhodnutia a kolektívnu implementáciu. V oblasti legislatívy Shalom odporúča „hniezdové rady“ ako prvotné orgány v hierarchii rád, ktorých členom by bol každý dospelý a ich početnosť by sa pohybovala od 25 do 50 ľudí. Tak by sa každý dospelý človek stal členom základnej politickej jednotky. Niektorí občania by boli volení do rád na vyššej úrovni, realizujúc tak Shalomovu víziu participatívnej politiky, v ktorej by „hniez-

dová rada“ vyberala a delegovala ľudí do druhostupňových rád, ktoré by takisto pozostávali z 25 až 50 členov. A tak by to pokračovalo vyššie a vyššie... Delegáti rád na vyšších stupňoch by boli povinní reflektovať stanoviská rád, z ktorých vyšli. Nik by im však nemohol prikázať – takto a takto musíte voliť, pretože, ak by sa také niečo udialo, rada na vyššom stupni by sa stala nesvojprávnou. Shalom navrhuje, aby počet členov každej rady závisel od šírky a hĺbky spoločenských rozhodnutí a od praktických skúseností s ohľadom na nasledujúce kritériá: garantovanie, že ľudia budú pôsobiť v autonómnych orgánoch, v ktorých každý dostane príležitosť vyjadrovať sa k všetkým otázkam – a to pri zabezpečení zodpovedajúcej rozličnosti názorov –, pričom počet stupňov rád, ktoré pokryjú všetko obyvateľstvo, treba minimalizovať na nevyhnutne potrebnú mieru. Shalom vysvetľuje, že rada s 25 členmi a piatimi stupňami (rátajúc s tým, že polovicu obyvateľstva tvoria dospelí) by pokryla societu v počte 19 miliónov ľudí; rada so 40 členmi a rovnako s piatimi stupňami by obsiahla až 200 miliónov obyvateľov a rada s 50 členmi, v päťstupňovej hierarchii, by pokryla dokonca 625 miliónov občanov. Pri šesťstupňovom rozvrstvení rada s 25 členmi obsiahne takmer pol miliardy ľudí, čo umožní jestvujúcim radám vysokú flexibilitu a široké praktické možnosti.

• Ako by mali pôsobiť navrhované politické rady?

Uzákonnená legislatíva zabezpečuje realizáciu spoločenských noriem a kolektívnej agendy. Rady sú autonómne a zároveň verejné. Cieľom je maximálne ich využiť v zmysluplnom časovom rámci v spojitosti s danými čiastkovými otázkami a samosprávnymi rozhodnutiami. Niekedy vyšší stupeň rady volí a rozhoduje. Inokedy prenáša právo rozhodovať na nižšie stupne. Správna kombinácia alebo miera kombinácie hlasovania na vyšších a nižších stupňoch rád, procedúry prezentácie, diskusií a názorových stretnutí, akým spôsobom čo najprecíznejšie vybrať členov rád, patria už do sféry politických detailov. Shalom o týchto otázkach začal uvažovať a niet pochyb, že v tomto smere ešte treba veľa urobiť, vrátane osvojenia si budúcich skúseností. Diskurz o vzťahoch medzi pareconom a participatívnu politikou ukazuje, že legislatíva bude musieť tvárou v tvár vzniknutým radám uplatňovať otvorené metódy informačného transferu, diskusií, názorovej rozličnosti smerom k všetkým aktérom samosprávnych procesov.

• **Aká bude úloha justície v participatívnej politike?**

Shalom ponúka súdny systém, ktorý by viac-menej pôsobil v duchu dnešného Najvyššieho súdu (amerického). Ten by na príslušných hierarchických úrovniach posudzoval nezhody prameniace z rozhodnutí rád. Môže takýto alebo podobný prístup pozmeniť alebo transformovať jestvujúci stav, resp. viesť k posilneniu súdnej samosprávy? To je nepochybne meritum ďalšieho detailného uvažovania. Pre kriminálne činy a občianskoprávne konania Shalom navrhuje súdny systém, ktorý sa bude zásadne líšiť od terajšieho; pokiaľ ide o policajný zbor, ten by mal pôsobiť v rámci vyváženého komplexu zamestnania s odmeňovaním podľa úsilia a obety.

Parecon a parpolity

• **Ako si predstavujete vzťah participatívnej politiky a participatívnej ekonomiky?**

Participatívna politika (parpolity) a s ňou identický politický systém si vyžadujú ekonomiku, ktorá nevynáša určitú skupinu do pozícií moci a ovládania iných. Naopak, je nevyhnutné mať ekonomiku, ktorá umožňuje, aby všetko obyvateľstvo mohlo rozhodovať o veciach verejných, o životnom prostredí, o samospráve, sociálnosti a solidarite, napĺňajúc tak parpolitné požiadavky a využívajúc dané možnosti. Parpolity (v úsilí pomôcť výrobe) bude potrebovať občanov s rovnakým prístupom k moci, takých, čo budú inklinovať k participácii, čo vo svojom vnútri ponese ideu sociálnosti a solidarity – a rovnako budú pristupovať aj k pareconu. Politický systém novej spoločnosti musí byť úzko spätý s občanmi vyškolenými na riadenie vlastných záležitostí v súlade s kolektívnym blahobytom, rešpektujúc pritom rozličné potreby a výsledky práce – čo je takisto v úplnom súzvuku s pareconom. Parecon a parpolity sú vítanými partnermi pri organizácii spoločnosti. Spoločnými silami sa pokúšajú nájsť totožné ciele v oblasti solidarity, životného prostredia, samosprávy atď.

• **Čo by sme podľa vášho názoru mali urobiť už dnes, aby sme pripravili pôdu pre budúci nový politický a ekonomický systém?**

Môžeme sa napríklad usilovať o to, aby uspeli zmeny vo vládnutí a v politickej praxi, a to ešte pred dosiahnutím participatívnej politiky. Do tejto oblasti možno zahrnúť skvalitnenie volebného systému, širší dosah verejnoprávnych

médií a rozsiahlejšie uplatňovanie verejných diskusií, nové metódy verejného výberu programov exekutívy a justičné reformy. Pre súčasnú prax má zmysel politická vízia týkajúca sa organizácie a štruktúry spoločnosti. Ak chceme pre politiku budúcnosti zabezpečiť určité črty a atribúty, musíme sa už teraz usilovať o ich inkorporovanie do politického systému. Inými slovami, naše odhodlanie začleniť tieto atribúty do vnútornej politickej štruktúry a praxe umocňuje solidaritu, rozličnosť, spravodlivosť a samosprávu. Prirodzene, podmienky, v ktorých dnes pôsobíme, sú väčšmi zošnúrované ako tie, s ktorými sa budeme stretávať v budúcnosti. Musíme zápasiť s mnohými obmedzujúcimi štruktúrami existujúcimi vôkol nás. Avšak realizácia politickej vízie je od nás vzdialená v takej miere, v akej sme schopní vytvoriť spoločenské pohyby založené na participácii, radách a samospráve. Namiesto koalícií vytváraných na báze úzko koncipovanej spoločenskej dohody by sme mali radšej kreovať všetko zahrnujúce „hnutie hnutí“, ktoré by sme mohli nazvať napríklad revolučný blok. Bola by to zmes všetkých organizácií, projektov a hnutí, ich členov vrátane individuálneho členstva, ľudí, ktorí by akceptovali široký rebríček hodnôt, priorít a organizačných noriem, nevynímajúc ani bohatý kolorit rozličností. Táto nová štruktúra by mala vedúce postavenie vo vzťahu k všetkým aspektom, týkajúcim sa ústredných problémov a úloh novej spoločnosti, napríklad ženského hnutia, otázok rodu a rasy, mierových hnutí, zamestnaneckých a spotrebiteľských rád, ekonomických záležitostí atď. Nie je správne definovať celkovú štruktúru prostredníctvom len malej časti všeobecných priorít, naopak, je nevyhnutné, aby sa celková štruktúra stala úplným súčtom všetkých kľúčových priorít typických pre ľudí a ich zoskupenia, ale aj kontradikcií, ktoré sú vlastné každej spoločnosti. Táto nová štruktúra bude ozaj novou spoločnosťou v embryonálnom stave. Jej vnútorné usporiadanie a činnosť budú v plnej miere reflektovať aspirácie na vytvorenie novej spoločnosti, vrátane inkorporovania organizačného členenia rád, systému volieb a prostriedkov komunikácie, charakteristických pre našu politickú víziu a pre pestrosť názorov v nej obsiahnutých. Tak nejako by sa mala formovať naša nová spoločnosť.

• Teraz vám položím tak trochu provokatívnu otázku: Vaša koncepcia sa opiera o likvidáciu súkromného vlastníctva; niečo podobné sme tu mali už v dvadsiatom storočí v podobe socializmu a komunizmu, napokon to však viedlo k ich krachu. Načo hľadať nové postkapitalistické modely, keď sa ukázali ako neefektívne?

Netvrdil by som, že skolaboval ten istý systém. Nieкто by mohol dokonca argumentovať, že sa zrútil pod silným vonkajším tlakom. Lenže horšie ako kolaps bola jeho hrozná podstata. Kto by chcel žiť v takom systéme, hoci by bol v tom či onom zmysle udržateľný? Ja určite nie. Participatívna ekonomika nie je iba príťažlivá pozlátka označujúca prebudovanie starého systému, jej podstatou je, ako ste správne povedali, likvidácia súkromného vlastníctva produkčných prostriedkov. Parecon a starý systém, často nazývaný socializmus či komunizmus, majú veľa spoločného, mať veľa spoločného však neznamená, že ide o ten istý systém. Starý štýl socializmu mal rozhodne odlišné kľúčové črty. Nemyslím tým len diktatúru, ktorú bude treba nahradiť participatívnou demokraciou vo forme rozličných druhov a spôsobov. Narážam najmä na skutočnosť, že v sovietskom modeli absentovali samosprávne rozhodnutia, vyznačoval sa neadekvátnou deľbou práce, odmeňovaním za množstvo a moc, nevhodným centrálnym plánovaním a trhovým prerozdeľovaním; to boli, žiaľ, jeho rozhodujúce inštitúty a inštitúcie. Parecon toto všetko odmieta, zavádza, ako sme už spomínali, zamestnanecké a spotrebiteľské rady, vyvážený komplex zamestnania, odmeňovanie za úsilie a obeť a participatívne plánovanie. A nielen to! Eliminuje inštitucionálnu základňu triedneho delenia spoločnosti.

• Okrem vašej knihy som preložil aj knihu Davida Schweickarta *Po kapitalizme. Čo si myslíte o jeho alternatívnom modeli ekonomickej demokracie s trhovou ekonomikou, samosprávou a spoločenskou kontrolou investícií?*

Schweickartov systém má niektoré pekné a zaujímavé črty a nepochybne vyznieva pozitívne. V tejto súvislosti sa však vynára, aspoň z môjho pohľadu, jeden fundamentálny problém: chcete zaviesť slobodu, spravodlivosť, rovnosť, solidaritu, samosprávu atď., lež kam? Do inštitúcií, ktoré ich svojou podstatou obmedzujú a v konečnom dôsledku likvidujú? Áno, politici majú dôvod hovoriť o týchto hodnotách, napodiv ich označujú

za potrebné, no v skutočnosti ide o mátež klamstiev a zavádzania. Prečo? Odpoveď všetci poznáme, pretože inštitúcie a korporácie majú voči spomínaným hodnotám jednoznačne kontradiktórny charakter. Mnohí obhajcovia starého socialistického systému, napríklad niekdajší aktivisti, účastníci ruskej revolúcie, bojovali za najvyššie ľudské ideály a čo zostalo z ich aspirácií? Nič, alebo presný opak. Z akého dôvodu? Z jednoduchého – inštitúcie, ktoré uviedli do pohybu, sa napokon obrátili proti nim. Projekt kladúci si za cieľ prekonať súčasnú nespravodlivosť, ktorý akceptuje a dokonca oslavuje trh, prijíma jestvujúcu deľbu práce, odmeňovanie podľa množstva a moci, nemôže dosiahnuť oslobodzujúce výsledky. Skôr naopak, všetko úsilie, ako sa ľudovo vraví, sa pochová zaživa. Ak sa pozriete na tieto veci zo Schweickartovho zorného uhla, musíte sa spýtať samých seba, ako naplniť cestu krásnych myšlienok skutočnosťou? Dospejete chtiac-nechtiac k môjmu stanovisku. V niektorých momentoch som si nie istý, či Schweickartova vízia nie je svojím spôsobom trhovým socializmom, resp. sociálnodemokratickou cestou. Aby som to však uzavrel: jeho koncept nie je o nič lepší ako trhový socializmus – ja to nazývam trhovým koordinátorizmom – a neviem, či naostatok nepovedie po chodníčku dobrých úmyslov do pekla.

(november 2011)

Z myšlienok Michaela Alberta

• **Príbuzenstvo.** V súčasnosti máme iba nejasnú víziu o tom, ako bude vyzerat' v novej spoločnosti revolúcia v príbuzenských vzťahoch. Aké usporiadanie a aké nové inštitúty a inštitúcie si vyžadajú potreby tvorivosti a socializácie? Aké budú štruktúry a sociálne úlohy v spojitosti so zmenami v rodinnom živote? Budú fungovať rodiny v tej podobe ako dnes? Zmenia sa mechanizmy kolektívneho rodinného rozpočtu, každodennej starostlivosti, ako budú fungovať rodinné prepojenia? Bude sa výchova detí výrazne odlišovať od tej súčasnej? Akým smerom sa bude uberať sexuálny život? Aké vzťahy zavládnu medzi starou a mladou generáciou? Dobré príbuzenské vzťahy budú oslobodzovať ženy aj mužov – nebude jestvovať dominantnosť jedného alebo druhého pohlavia. Vymiznúť by mali systematický sexizmus, homofóbia a neúcta k starším.

• **Komunity.** Alternatívou voči rasizmu, etnocentrizmu, religióznej bigotnosti a iným formám útlaku je proces, ktorý zvyčajne nazývame interkomunalizmus alebo multikulturalizmus. Táto alternatíva kladie dôraz na rešpektovanie a ochranu multiplikačných foriem komunit, garantujúc im dostatok materiálnych a sociálnych zdrojov na zdravé fungovanie. Každá kultúra sa vyznačuje špecifickou múdrosťou a jazykom ako unikátnymi produktmi vlastnej historickej skúsenosti, no aj vzájomné ovplyvňovanie rozličných kultúr umocňuje vnútorný charakter každej z nich, a to takým spôsobom, akým by to samostatne ani jedna nedosiahla. Negatívne vzťahy medzi komunitami sa nahradia pozitívnymi, nastanú zmeny, ktoré oklieštia kultúrne výstrednosti, a pritom budú garantovať každej komunite nevyhnutné prostriedky na udržanie tradícií a kultúrneho sebaurčenia.

• **Internacionalizmus.** Dnešné medzinárodné trhové hospodárstvo prináša zisky predovšetkým tým, ktorí vstupujú do tovarovej výmeny s nemalým množstvom kapitálu. Keď sa obchod uskutoční medzi multi-

nacionálnymi Spojenými štátmi a lokálnym regiónom v Guatemale, Keni, Thajsku, rozhodujúce benefity nejdú určite slabšej strane, nerozdelia sa ani v rovnakej parite, ale najviac si z nich „uchmatne“ ten silnejší, umocniac si tým svoju relatívnu dominantnosť. S podobnou situáciou sa v medzinárodnej trhovej konkurencii stretneme aj v oblasti zdrojov a odmeňovania – verejnosti zväčša ostáva na túto „hru“ suma v podobe nuly. Každý účastník trhu sa modlí k Bohu, aby položil na lopatky toho druhého, inak povedané, kapitalistická globalizácia výrazne podporuje tézu – najprv mne –, ktorá už svojou podstatou plodí nenávisť, deštruuje solidaritu medzi jednotlivcami, korporáciami, priemyselnými odvetvami a štátmi.

- **Životné prostredie.** Napríklad produkcia a spotreba benzínu, cigariet a iných predmetov v podmienkach participatívnej ekonomiky, či už s pozitívnymi, alebo negatívnymi vplyvmi na človeka, berie s plnou vážnosťou do úvahy kvalitu a škodlivosť týchto vplyvov. To isté platí aj pre rozhodnutia týkajúce sa veľkých projektov, budovania priehrad, veterných turbín a využívania prírodných zdrojov. Projekty posudzujú rady na rozličných stupňoch, počínajúc jednotlivcami, susedstvami a končiac všetkým obyvateľstvom krajín a štátov.

- **Veda.** Moja skúsenosť a moje vedomosti mi hovoria – fakt, že tráva, ktorú vidím z okna, sa mi javí ako zelená, nie je ešte veda, vedou nie je ani zistenie, že ma pred hodinou bolel chrbát, a ani to, že môj papagáj Zeke mi sedí na pleciah. Skúsenosť získaná prostredníctvom videnia takisto nie je veda, no ani vnútorná percepcia, hoci obidva faktory môžu byť hodnotné a dôležité. Veda nie je ani to, keď zistíme, čo je láska, alebo zakúsime, čo je bolesť a čo potešenie. Veda nie je ani to, keď nám brankár povie, ako chytiť loptu, aby sme nedostali gól. Veda nás neučí, ako hovoriť a čo povedať v určitých situáciách, ani zraťovať a násobiť čísla. Veľká časť nášho života sa nezaobíde bez vedy, vrátane získavania informácií a komunikácie, no napriek tomu sme ňou ustavične vnútorne determinovaní, či už ju popierame, ochraňujeme, preklíname, alebo vyzdvihujeme. Úsilie viac vedieť, myslieť, predpovedať a vysvetľovať – to je už veda, hoci ju nevnímame zmyslami.

• **Výchova a vzdelávanie.** Keď Carnegieho komisia pre výchovu a vzdelávanie (USA) v roku 1960 uvažovala nad edukačnou činnosťou ako časťou vládneho úsilia zameraného na zistenie toho, kde sa robia chyby, konštatovala, že problém spočíva v priveľmi intenzívnom vzdelávaní. Ďalej uviedla, že obyvateľstvo ráta s vyšším vplyvom na rozhodovacie procesy v spoločnosti, s vyššími príjmami, s vyšším pracovným zadosťučinením, s oveľa väčšou vážnosťou a rešpektom – no len čo študenti vstúpia do praxe, ich očakávania sa rúcajú a napokon to vyúsťuje do občianskej nespokojnosti. Komisia videla riešenie v znižovaní „chcenia“ ďalej sa vzdelávať, aby sa tým redukovali očakávania a túžby občanov. Odporúčala obmedziť tendencie smerujúce k vyššiemu vzdelaniu a viac sa venovať ochrane tých, čo sú navyknutí poslúchať. Výsledkom bol rapídny pokles kvality a stupňa výchovy a vzdelávania väčšiny obyvateľov Spojených štátov amerických, a to oveľa výraznejší ako v ostatnom svete.

• **Umenie.** V kapitalizme sa umelci pokúšajú zabezpečiť si príjem tak, že hľadajú zdroje financovania. Nevyhnutne to môžu byť iba vlastníci – kapitalisti –, ktorí môžu priamo financovať filmy a divadelné hry, resp. tí, čo majú vlastné vydavateľské domy a nadácie podporujúce vydávanie kníh, alebo sponzori poskytujúci finančné prostriedky na symfónie, kúpu obrazov a iných artefaktov. Vlastníci a koordinátori sa umelcom buď vyhýbajú, najmä však vtedy, keď nemajú z ich práce prospech, alebo v zriedkavých prípadoch ich aj vyhľadávajú – a to v prípadoch, keď ide o milovníkov umenia, ktorí si chcú kúpiť ich diela bez ohľadu na to, či na tom zarobia, alebo prerobia. Príjem umelcov je závislý od ich moci, od rozličných iných okolností vrátane umelcovej popularity a miery talentu, ktorá sa odzrkadľuje v jeho tvorbe. Umelecká práca v parecone – maliarstvo, sochárstvo, dizajn, literatúra, filmy, réžia, herectvo, tanec, dirigovanie a ďalšie aktivity – sa stane subjektom tej istej štrukturálnej prestavby ako ostatná platená práca. Budú existovať pracoviská pre rozličné typy umenia, zamestnanecké rady sa zainteresujú do procesov umeleckej tvorby podobne ako spotrebiteľské rady. Uplatňovať sa bude samosprávne rozhodovanie, odmeňovanie za úsilie a obetu, vyvážené komplexy zamestnania a participatívne plánovanie.

• **Žurnalistika.** Chomsky a Herman v propagandistickom modeli zdôrazňujú, že existuje päť faktorov ovplyvňujúcich obsah médií: „Vlastníctvo, inercia a reklama, kritickosť alebo nekritickosť zdrojov a antikomunistická ideológia.“ Posledný faktor sa výrazne prejavil v období, keď sa teória tohto modelu vyvíjala. Mohli by sme ho nazvať aj prevládajúca ideológia, ak by sme chceli zovšeobecňovať, no ak by sme dnes chceli byť módní, patril by mu prívlastok antiteroristická ideológia. Týchto päť faktorov, ako sa vyjadril Herman, pôsobí ako filter, cez ktorý musia informácie prejsť, aby mohli uzrieť svetlo sveta; filtrovanie sa najviac týka nezávislých akcií jednotlivcov a organizácií, často, no nie vždy, to má dosah na spoločenské videnie sveta a na ostatné otázky. Výhradným motívom práce médií v parecone bude komunikácia. Žurnalisti budú odmeňovaní na základe spoločensky prospešnej práce, ich činnosť bude rovnocenná s činnosťou v celej ekonomike. A napokon, nebudú jestvovať centrá s rozličnými stupňami moci, ktoré by ohýbali pravdu a fakty podľa svojich želaní. Zásadne sa bude odmietať ideologická uniformita.

• **Šport.** Rovnako ako v iných oblastiach ľudského úsilia, parecon zabezpečí pre všetkých, čo vyvíjajú športové aktivity ako súčasť vyváženého komplexu zamestnania, odmeňovanie na základe úsilia a obety a zároveň posunie organizáciu ich práce na úroveň samosprávneho rozhodovania. O racionálnosti myšlienky, čo postavilo tenis, golf, šach, futbal atď. na úroveň pracovnej činnosti, môžeme iba meditovať. Nepochybne, šport môže mať vnútorne vyvážený komplex zamestnania s jeho príznačnými prvkami – hraním, tréningom, koučovaním, cestovaním, obmenou hracích miest a štadiónov, dopravou, údržbou, zdravotnou starostlivosťou, predajom vstupeniek atď. Zároveň vzniká vzťah medzi širokým industriálnym športovým odvetvím a ostatnou ekonomikou.

• **Kriminalita.** Kriminalita v Spojených štátoch je v podstate na tej istej úrovni ako vo vyspelých krajinách Európy, ale počet uväznených v USA je pätnásťnásobne vyšší ako v Európe. Napríklad zločinnosť v Španielsku je o niečo vyššia ako v Anglicku, vo Francúzsku, v Nemecku a dokonca aj ako v Turecku. Naopak, v Nórsku a na Islande je kriminalita oveľa nižšia. V USA je to pätnásťkrát viac ako na Islande,

dvanásťkrát viac ako v Nórsku, osemkrát viac ako v Turecku a takmer sedemkrát viac ako v Španielsku. Špirála kriminality v Spojených štátoch začala dramaticky rásť asi pred tridsiatimi rokmi v súvislosti s politickým a mediálnym vyvolávaním strachu zo zločinnosti v celej americkej verejnosti. Ronald Reagan rozohral v tomto smere najefektívnejšiu hru – podarilo sa mu umocniť strach, vyvolať ostrý boj proti drogám, následne potom zvýšiť počet väznic, obmedziť počet mandatórnych rozsudkov a zapracovať do trestného práva ustanovenie trikrát a dosť.

VÁCLAV BĚLOHRADSKÝ

Profesor Václav Bělohradský, PhD. (1944) je jedným z najvýznamnejších českých filozofov, sociológov a politológov. Od roku 1970 žije v Taliansku (emigrácia). Pôsobí ako profesor politickej sociológie v Terste. Patrí medzi predstaviteľov tzv. postmoderného ob-

ratu, nadväzuje na hermeneutickú filozofiu Hansa-Georga Gadamera a jeho talianskeho pokračovateľa Gianniho Vattima, témou ktorých je vzťah medzi „umením interpretácie a demokraciou“. Ústredným bodom jeho prác v ostatnom desaťročí je kritika ekonomického rastu ako nového monoteizmu. Jeho posledná kniha sa nazýva „Společnost nevolnosti“. V roku 2010 prednášal v Bratislave o otázkach postsekulárnej spoločnosti. To bola príležitosť porozprávať sa s ním bližšie o tejto problematike, no nielen o nej. Spracovať rozhovor s týmto popredným európskym filozofom nebolo jednoduché, vymenili sme si viacero e-mailov s textami, konzultovali sme nevyjasnené otázky. V. Bělohradský si pri autorizácii dával záležať na každom slovíčku, na každej vete. Pri definitívnom znení mi napísal potešujúce slová: „Milý kolega, zhodou nevysvetliteľných okolností sa z tohto náhodného rozhovoru stal jeden z mojich najdôležitejších textov, nikdy nikdy nemôže povedať, prečo sa to stáva, ale stáva sa to. (...) Taký dlhý rozhovor som nerobil už roky, azda naposledy s bratským priateľom K. Hvižďalom. (...) Považujme teda našu prácu na rozhovore za ukončenú. Neostáva mi nič iné, iba sa poďakovať.“

Globalizácia a obrat k identite: o európskych hodnotách

• Prv, ako začneme hovoriť o postsekulárnej spoločnosti, bude vhodné podrobnejšie vysvetliť, čo je sekularizácia, sekulárna spoločnosť...

Slovo „sekularizácia“ má štyri základné významy. Prvý je najjednoduchší: ľudia prestávajú chodiť do kostola, odcudzujú sa náboženstvu, posvätné sa vytráca zo spoločnosti; druhý prisudzujeme významnému sociológovi Maxovi Weberovi – svet je „kúzla zbavený“, stáva sa predmetom len nášho poznania a našich plánov, otázkou však je, či v takom „odkúzenom“ svete dokážeme žiť. Môžeme v ňom totiž dosahovať stále vyšší počet cieľov, ale nijaké konanie sa nedá zavišiť, doviest' do záverečnej formy, životu nemožno dať žiadny happyend, finále. V „odkúzenom“ svete čas nemožno naplniť.

Veľmi dôležitá je klasická interpretácia sekularizácie Karla Löwitha¹, ktorý ju chápe ako projekciu „onoho sveta“, sveta spásy do ľudských dejín, do pozemského sveta. Modernosť sa zbavuje kresťanského skepticizmu vo vzťahu ku každodennému životu a projektuje doň nádej na radikálnu zmenu sveta, ktorú ľudia uskutočnia vďaka vede a ľudskej práci.

Najväčšmi ma však oslovuje Bohnhöfferova protestantská interpretácia sekularizácie ako prijatia historickosti.² Podľa neho v sekularizovanej spoločnosti prestane byť kresťanstvo náboženstvom.

• Čím teda bude?

Náboženstvo v bežnom ponímaní zatláča človeka do kúta, a povie mu, ty nevieš, ty nepoznáš, ničomu nerozumieš, nezabúdaj, že si smrteľný, musíš sa báť, no vzápätí mu ponúkne útek z tohto kúta slovami, skoč do viery, skoč do pravého sveta zaručeného Bohom. Bohnhöffer sa v listoch z nacistického väzenia pýta, čo bude znamenať pre človeka kresťanstvo, keď v kúte vydrží a povie, áno, prijímam tento ľudský osud, túto human condition. V tomto chá-

1. Karl Löwith (1897 – 1973) bol nemecký filozof, žiak Martina Heideggera. Zaoberal sa otázkami filozofie dejín, náboženstva a vzťahom medzi kresťanskou vierou a historickým vedomím.

2. Dietrich Bohnhöffer (1906 – 1945) bol nemecký protestantský teológ a bojovník proti nacizmu.

paní sekularizácia neznamená stratu kresťanstva, naopak, predstavuje jeho prehĺbenie. Na otázku, čím sa stane kresťanstvo, až prestane byť náboženstvom, nestačil už Bohnhöffer odpovedať, pretože ho nacisti popravili, ale odpoveď hľadala teológia „demýtizácie“, v Čechách napríklad Antoň Funda. Márne.

Morálna interpretácia pravdy

• **A tu sa už dostávame na rozhranie medzi modernou a post-sekulárnou spoločnosťou...**

Friedrich Nietzsche vidí jadro modernosti v nihilizme. Ohlasuje jeho príchod, nie však ako stratu a rozpad hodnôt, lež ako uskutočnenie základnej európskej hodnoty, ktorou je hľadanie pravdy. Hovorí: „Medzi silami, ktoré morálka vypestovala, bola aj pravdivosť, hľadanie pravdy, tá sa však napokon obracia proti samotnej morálke, odhaľuje jej zaujatosť a pôsobí ako stimul nihilizmu.“ Morálna interpretácia pravdy jednoznačne prikazuje hľadať pravdu a z toho plynie povinnosť podrobiť kritickej analýze všetko, čo sa prijíma ako hodnota. Hodnoty sa kritickému vedomiu „hľadačov pravdy“ zrazu javia ako potreba nepravdy, ale hodnoty a všetky tradície sú to, čo nám umožňuje žiť a prežiť. Hľadanie pravdy ako morálna povinnosť tak odsúva tie hodnoty, bez ktorých nedokážeme žiť, do oblasti rozprávok a mýtov. Azda iba nejaký „nadčlovek“ by vedel žiť bez rozprávok!

• **Ale to následne vedie k veľkému protirečeniu...**

Presne tak. To, čo poznávame, si nevážime, a to, čo si chceme navrávať, si vážiť nesmieme. Práve tento moment vedie k nihilizmu. V sekularizovanom svete máme povinnosť kritizovať javy, ako napríklad náboženstvo, vieru, hodnoty; kritický rozum ich odkrýva ako rozprávky, čiže druhy lží. Ako to však prijať, keď nepravdu, rozprávky potrebujeme na to, aby sme prežili? Veriť rozprávkam sme si ale zakázali, pretože hľadanie pravdy je najvyššia morálna povinnosť!

• **Tým sme sa ocitli na prahu postsekulárnej spoločnosti...**

V postsekulárnej spoločnosti sa upúšťa od morálnej interpretácie pravdy, ktorú Nietzsche pokladá za základ modernosti, a to akoby v mene obrany našej identity. Volá sa po návrate k tradičnej identite, ktorú vraj ustavične

relativizujú len intelektuálni kaviarenski poval'áči či digitálni vandali (tzv. „blog generation“) bez zmyslu pre záväznosť tradícií. Nazdávam sa, že táto vzbura proti imperatívu modernosti, ktorá spočíva v zrieknutí sa hľadania pravdy ako niečoho, čo ohrozuje hodnoty a rozprávky, bez ktorých nevieme žiť, je iba slabou chvíľkou v dejinách našej civilizácie. Ostatne, myslím si, že vždy, keď sa ocitne v hre výraz „post“, ide o oslabenie kritiky – taliansky filozof Vattimo hovorí o „oslabenom myslení“ ako o podstate „post-modernosti“. Oslabenie v jeho ponímaní nie je rezignáciou, znamená skôr rezignovať na to kritické myslenie, ktoré operuje kategóriou „veľkého finále“, akou je „uskutočnenie pravdy v dejinách“, alebo „socializmus ako posledná podoba dejín“. Je to však nebezpečná chvíľa, jej dôsledky nemožno podceňovať, obrat k identite, k obrane tradície, je totiž reakciou na rozsiahlu identitárnu paniku, ktorú vyvolala globalizácia. Nesmieme sa vzdávať morálnej interpretácie pravdy, ktorá síce vedie k nihilizmu, my však vieme s nihilizmom zaobchádzať, pretože oslobodenie sa od rozprávok, čiže kritické myslenie, je od samého počiatku základom nároku na univerzálnosť európskeho ducha.

Charakteristika postsekulárnej spoločnosti

• Postsekulárnu spoločnosť však charakterizujú aj ďalšie prvky...

Postsekulárna spoločnosť je síce moderná, ale už ju nemožno definovať pojmom sekularizácia. Predtým do veľkej miery splývala kategória modernosti s konceptom sekularizácie. Východiskom k diskusii na túto tému je tzv. Böckenfördovo Diktum³, ktoré znie: „Sekularizovaný liberálny štát je založený na predpokladoch, ktoré on sám nie je schopný zabezpečiť. Z lásky k slobode tak na seba berieme veľké riziko. Na jednej strane môže liberálny štát existovať ako liberálny len za podmienky, že sloboda, ktorú zaručuje svojim občanom, je zdisciplinovaná znútra; to znamená na základe morálnej podstaty človeka a solidarity celej spoločnosti. Na druhej strane však, keď sa štát sám usiluje tieto vnútorné regulujúce sily vytvoriť donucovacími či výchovnými prostriedkami práva a autoritatívnymi nariadeniami, vzdáva sa svojej vlastnej liberálnosti, tentoraz v sekulárnej rovine, a znovu sa stáva obhajcom totality, od ktorej sa oslobodil v náboženských vojnách.“

3. Ernst-Wolfgang Böckenförde (nar. 1930) je známy nemecký právnik a filozof práva.